

Een ander begrip

Hoe moet je de verhouding zien tussen onze reguliere vorm van begrijpen en het begrip van kunst of muziek?

Edmund Burke beweerde: 'Het is één ding om een idee te verhelderen, een ander om het *treffend* voor de verbeelding te maken. Als ik een tekening maak van een paleis, of een tempel of een landschap, geef ik een heel helder beeld van die dingen; maar dat beeld kan alleen treffen in zoverre het paleis, de tempel of het landschap dat in werkelijkheid zouden doen. De meest levendige, treffende beschrijving die je kunt geven is echter een onhelder en onvolledig *idee* van die dingen. Dat roept een veel sterkere *emotie* op dan het beste schilderij.'

Hij legt dat standpunt als volgt uit: 'Er zijn natuurlijke redenen waarom het onheldere idee, wanneer het op de juiste manier wordt gebracht, meer aanspreekt dan het heldere: wat bewondering wekt en ons gevoel aanspreekt is vooral niet-weten. Weten en vertrouwdheid maken dat de markantste prikkels maar weinig effect hebben. De ideeën van eeuwigheid en oneindigheid daarentegen behoren tot de meest treffende die we hebben. En toch is er misschien niets waar we zo weinig van begrijpen als oneindigheid en eeuwigheid. Er is haast niets wat de geest treft door zijn grootsheid, dat niet met oneindigheid heeft te maken; terwijl het geen effect heeft wanneer we de begrenzings ervan kunnen zien. Iets helder en duidelijk zien is hetzelfde als er de begrenzings van waarnemen. Daarom is een helder idee een ander woord voor een klein idee.' Aldus Burke.

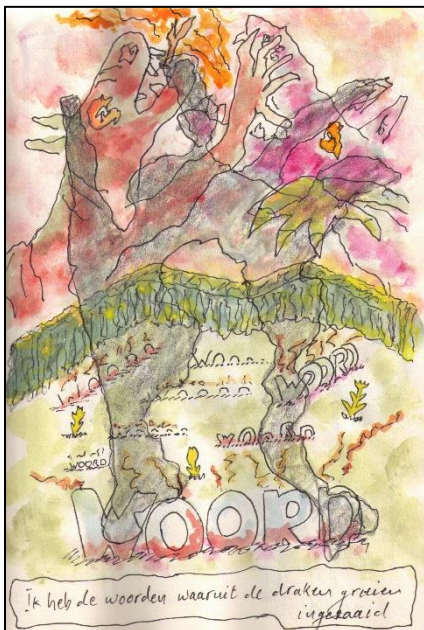

Scherp gezien. Maar in mijn ogen zit de vork toch anders in de steel. Het verschil waar het hier om draait is niet tussen heldere en onheldere presentatie, of tussen begrenzing en onbegrensdheid, maar tussen verschillende vormen van inzicht. Ik beweer: Er bestaat een aparte vorm van inzicht, onhelder voor het verstand, waarmee we muzikale ideeën doorgronden. We noemen dat gewoonlijk aanvoelen, intuïtie, of vermoeden. Het is een vorm van alledaagse mystiek, verwant aan de magie van de liefde, de roes van vervoering, het schouwen van het heilige, of de geconcentreerde aandacht uit de oosterse filosofie. Hoe ook aangeduid, het is een vermogen van onze geest om het transcendente waar te nemen, dat wat taal en rede overstijgt.

Het is vaak genoeg geponeerd in de geschiedenis. Kant meende dat we de dingen alleen kunnen kennen zoals zij ons verschijnen, en niet zoals ze 'op zichzelf' zijn. We hebben volgens hem geen 'intellectuele intuïtie', geen vermogen om dingen waar te nemen die boven de zintuigen uitgaan. Dat sluit kennis over God en het transcendente uit. Hij probeerde vervolgens die kloof te overbruggen door te beargumenteren dat de menselijke

rede ons in de praktijk verplicht om het bestaan van deze entiteiten op morele gronden aan te nemen.

Velen verwierpen die oplossing als een illusie. Een van hen was de neokantiaan Jakob Fries (die via zijn leerling Leonard Nelson van belang is voor de heropleving van het socratisch gesprek). Natuurlijk, kennis van de wereld kan onmogelijk verder gaan dan het begrip van causale verbanden tussen verschijnselen. Maar om, zoals Kant deed, louter rationeel uit de harmonie van de natuur af te leiden dat er een allerhoogste oorzaak moest zijn, was voor Fries onzin. Het doet geen recht aan de menselijke ervaring. Die laat immers zien dat wij een derde faculteit bezitten, naast waarneming en rede, die hij 'Ahndung' (vermoeden) noemde. Dat vermogen stelt ons in staat een indruk te krijgen van een hogere orde, verborgen achter de schoonheid van de natuur en de menselijke ziel. Het is de hoogste vorm van de menselijke rede, maar onbevattelijk voor het verstand: de waarheid wordt op dat niveau van inzicht niet beredeneerd, maar rechtstreeks ingegeven.

Gezien vanuit het redenerend denken, is zulk weten onmogelijk, een droomweten. Toch kent ieder mens het uit eigen ervaring, het doet zich voor bij alles wat je raakt en betovert, met name muziek. Het roept de sensatie op die Schopenhauer beschrijft als 'openbaring van het diepste wezen en de diepste wijsheid, in een taal die de rede niet kan verstaan.' Het heeft een eigen zekerheid, en in plaats van begrenzingen roept het juist het oneindige op: het verbindt ons aan wat ons overstijgt. Nee, het is niet nauwkeurig onder woorden te brengen, noch in afgebakende voorstellingen te vangen. En toch herkennen we het, en speelt het een belangrijke rol in de ervaring.

Ik speel een kort stukje van Darius Milhaud, *Le Réveil*, uit *La Muse Ménagère*. Er schiet mij een tekst van Achterberg te binnen:

Een dikke duif vliegt in de groene krater
van bladeren, een duiker onder water,
en komt er later even oud weer uit.
Het leven, tegen dit decor gestuit,
wordt speeltoneel terwijl ik kijk.

Noch de muziek, noch de tekst biedt mij een helder afgebakend idee. Beide zijn voor velerlei uitleg vatbaar. Toch weet ik dat zij in de kern hetzelfde uitdrukken. Beide zijn treffend voor mijn verbeelding. Beide roepen geheimzinnigheid en bewondering op, onwetendheid, oneindigheid. Het zijn, in platonische termen, allebei suggesties van het Ene, dat je alleen indirect gewaar kunt worden, als het ware zijdelings, als een vermoeden van het

onuitsprekelijke. Het is lastig onder woorden te brengen. Maar ik weet meer dan dat. Ik weet ook

dat dit Ene, dat ik hier onverwacht en zonder groet
als in een droom ontmoet,
mij - vanuit de haard van adem, tijd en leegte –
de kaart wil tonen van een verder verschiet
en verschuivende grondpatronen.
Alsof het leven dat van daar is
een vergezicht biedt,
en ik zie dat het mijne hier
niet werkelijk waar is.